گێڕانەوەی حوکمی خوا (الحاكمية)

نووسینی: هێمن عەبدولعەزیز

کە دەڵێین حوکم کردن، مەبەستمان گێڕانەوەی حوکمی خوایە بۆ دونیا.. خوای پەروەردگار دەفەرموێ: ﴿ أَلا لَـهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ ﴾ (الأعراف: ٥٤) وەك چۆن خوای پەروەدگار غەیری خۆی هێناوەتە بوون، هەر ئەویش شیاوی حوکم گێڕان و هەڵسوڕێنەری کارەکانە.. کەسێ لەملاوە ڕابێ‌و بڵێت من حاکم و کار هەڵسووڕێنەری ئێوەم.. ئەوا درۆی کردووە لە گەڵ خوا، بگرە هاوبەشی بۆ خوا بڕیار داوە.. بۆیە ئەبینین مل ملانێی کوفرو ئیمان لەم ڕۆژەوەی کە خوا دونیای خەڵك کردووە مل ملانێ بووە لەسەر گێڕانەوەی حوکمی خوا.. چونکە بەشێ لەو خەسڵەتانەی کە لە شایەتمانی (لا إله الاّ الله محمد رسول الله) وە دیار ئەکەوێت بریتی بووە لە حاکمیەتی خوا..بۆیە هێندێ لە زانایان یەکخواناسی لە بەندایەتی خوا (التوحيد في الألوهية) بە حاکمیەتی خوا تەفسیر ئەکەن.. بۆیە ئەمەش بە واجب لەسەر بەندەکان حسێب ئەکرێت کە هەوڵی بۆ بدەن و بیگێڕنەوە.. وەك خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ (الذريات:٥٦) واتە: ئێمە جنۆکەو ئینسانمان بۆ هیچ درووست نەکردووە بۆ بەندایەتی من نەبێت. هەڵبەت ئەم باسەشمان ئاماژەیەکە بۆ یەك لەدیاردە دەرکی یەکانی دڵی ساغ.. بۆیە لێرەوە باسەکەمان لەچوار چێوەی چەند خاڵێکەوە دەخەینە ڕوو:

حاکمیەتی خوا مانای چی یە؟

خـوای گـەورە دەفەرمـووێ: ﴿ إِنِ الْحُكْمُ إِلاَّ للهِ أَمـَـرَ أَلاَّ تَعْبُدُوا إِلاَّ إِيـَّـاهُ ﴾ يوسف ٤٠
واتـە: حـوکم گێڕان تەنها مافی خوایە، فەرمانی کردووە کە هیچ شتێك نەپەرستن خۆی نەبـێ. هـەروەك: (سـيد قطب) (ڕەحمەتـی خـوای لێ بێ) دەفەرمووێ: تایبەتمەندتـرین تایـبەتمەندی خوایەتـی بریتـی یـە لە حاکمیەتی خوا. واتە: خوا ئادەمیـزادی بـۆ ئـەوە دروسـت کـردووە تاوەکـو تـەنها خـوا بپەرستـێ، خواش بە چـاکی ناپـەرسـترێ تەنها لە جوغزی حاکمیەتی خواوە نەبێ.کەواتە ئەگەر کەسێك بـیەوێ بەچـاکی خوا بپەرستێ با هەوڵی ئەوە بدات لە هەموو لایەکی ژیانی یەوە حوکم بە ئایینی خوا بکات.

کەواتـە: هەرکەسـێك لەحوکم و ئادابی ئیسلامی دەربچێت و پێی ڕازی نەبێ بەبێ چـەندو چـۆن لـە ئایینی خوا دەردەچێ و کافر دەبێ. هەروەها ئەو کەسەی حوکم بەئایینـی خـوا ناکـاو بەشەریعەتی خوا هەڵناسێ ئەوە ئیمان دار نییە، وە ئەوەی بەحوکمـی خوا ڕازی نەبێ ئەوە مسوڵمان نییە ئەگەر چی درووشمی بەندایەتیشی بە ڕواڵەت بەرز کردبێتەوە...

بەڵگە لە قورئانی پیرۆز

خوای پـەروەدگار دەفەرموێ:

- ﴿ فَلاَ وَرَبِّكَ لاَيُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ﴾ النساء ٦٥. **واتـە: سوێند بەخـوای تـۆ (ئـەی مـوحەممەد) بـڕوای نـی یـە ئـەو کەسـەی کـە تـۆ نـەکات بـە دادوەر(حاکم) لە هەر کێشەیەك کە لە نێوانیان دا دروست دەبێت.**
- ﴿ أَلآ لَـــهُ الخَلْقُ وَالأَمْرُ ﴾ الاعراف ٥٤. **واتـە: مافـی وەدی هێنان و حوکم کردن تەنها بۆ خواوەیە.**

- ﴿ وَمَـــنْ لَـــمْ يَحْكُـــمْ بِمَـــا أَنْزَلَ اللهُ فَأُولـــئِكَ هُمُ الْكَافِرُون ﴾ المائدة ٤٤. **واته: هەركەسێك حوكم بەوە نەكات كە خوا دایبەزاندووە ئەوانە كافرن.**

بەڵگە لە فەرموودەی پێغەمبەر (ﷺ) دا

پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێ:

عن أبي أمامة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم لتنتقضن عرى الإسلام عروة عـــروة فكلما انتقضت عروة تشبث الناس بالتي تليها فأولهن نقضا الحكم وآخرهن الـــصلاة (٦٧١٥) **واتـە: لـە (أبـی أمامـە) ڕەزای خـوای لیٚ بـێت دەگێڕنەوە کە پێغەمـبەر (ﷺ) دەفەرموێ: ئەم ئیسلامە گرێ بە دوای گرێ لێك هەڵئەوەشێتەوە، هـەر کاتـێك گـرێیەك هەڵوەشـایەوە خەڵکـی خـۆیان بـە گـرێیەکەی دوای ئـەو ئەگرنەوە ، یەکـەم گرێ کـە هەڵئەوەشـێتەوە حاکمیەتـی خـوایە، دوا گـرێش کە هەڵئەوەشێتەوە نوێژ کردنە.**

ڕای زانـایان و پێشەوایانی ئیسلامی

زانایان زۆر قسەیان دەربارەی حاکمیەتی خوا کردووە لەوانە:

(١) (ابـــن تیمـــیة) بەڕەحمەت بێ دەڵێت: هەرکەسێك نەزەرێك حەلاڵ بکات ئەوا بەگوتەی تێکڕای زانایان کافر دەبێت، هەروەك لەتە نانێك حەرام بکات دیسان بە گوتەی تێکڕای زانایان کافر دەبێت.

(٢) (سید قطب) بەڕەحـمـەت بـێ دەڵێ: ئەگەر ئەم ئایینە بچوێنین بە دراوێك ئەوا دەبیـنین لـە ڕووی یەکەمـی نووسـراوە (لا الـــــه الا الله) و ڕووی دووەم لیٚ ی نووسـراوە (حاکمیەتی خوا)، کەواتە: خوا بەیەك زانین و حاکمیەتی خوا دووڕووی یەك هەقیقەتن.

(٣) شەهید (د.عــبدالله عزام) بەڕەحمەت بێ دەڵێ: (لا اله الا الله) واتە حوکم کردن بە قورئان، هەرکەسێك حوکم بە قورئان نەکات واتە: خوایەتی خوای ڕەت کردۆتەوە.

هەروەها دەڵێ: ئەوەی لە ژیانیدا بەردەوام ئارەقیخواردبێتەوە ئەوە کافر نابێ، بەلاَم ئەوەی تەنها جارێك بڵێ (ئارەق خواردنەوە) دروستە، ئەگەر لەژیانیشی دا ئارەقیشی نەخواردبێتەوە ئەوە کافر دەبێ و تەلاَقیشی دەکەوێ، ئەویش بەمەرجێ ئەگەر پەشیمان نەبێتەوە و تەوبەی لەدوا نەکات.

حوکم کردن بە قوڕئان لە سەردەمی زێڕینی ئیسلامی دا

هەڵبەت لەسەردەمی زێڕینی ئیسلامی دا هەڵوێستی مەردانە لە ژیانی بڕوادارانی ئەو سەردەم لەبەردەم حاکمیەتی خوا دا زۆر مەردانە لە بەر چاو بوو، لەوانە تەنها نموونەیەك ئەهێنینەوە: ئەویش لە (ابن عباس) ڕەزای خوای لێبێ گێڕدراوەتەوە:

ڕۆژێکیان جولەکەو دووڕوو (منافق) یێك لەسەر بابەتێك تێك گیر دەبن، ئەوانیش کێشەکە دەگەینە لای پێغەمبەر ﷺ ئەویش حوکمەکەی داوە بە جوولەکەکە، بەلاَم دووڕووەکە بەم حوکمە ڕازی نەبوو، بۆیە گوتی: حەزم لێیە سەرێك بدەین لە (ابو بکر) (ڕەزای خوای لێ بێ) و بزانین ئەو چ دەڵێ، بەلاَم، کاتێ کەچوونە لای، ئەویش وەك پێغەمبەر هەمان حوکمی دا، بەلاَم کابرای دووڕوو هەر دڵی دانەمرکا بۆیە گوتی، حەزم لێیە سەرێکیش دەین لە (عومەری کوڕی خەتتاب) (ڕەزای خوای لێبێ) کاتێ کە هاتنە لای (ئیمامی عومەر) و کابرای جوولەکە گوتی ئەی (عومەر) ئێمە چووینە لای پێغەمبەرﷺ حوکمێکی دا بەلاَم ئەم پیاوە دڵی ئاوی نەخواردەوە و بۆیە گوتی: بچینە لای (ابو بکر) کاتێ کەچووین ئەویش

هـەمان حـوكمی‌دا بـەڵام هـەر دڵـی دانەمـركا، ئێـستاش هاتیـنە لای تۆ دەمانەوێ بزانین حوكمی تۆ چی‌یە؟

(عـومەری كـوڕی خەتـتاب) یـش (ڕەزای خـوای لێ بـێ) فەرمووی پێغەمبەری خوا حـوكمی‌دا ڕازی نەبـوو؟ گوتـی بەڵـێ، پاشـان گوتی (ابو بكر) یش حوكمی دا هەر ڕازی نەبـوو؟ دیـسان گوتـی بەڵـێ: گوتـی دەنا ڕاوەستن ئێستا دێمەوە.... چووە ژوورەوە شمشێرێكی لەگەڵ خۆی هێنا و دای لە ملی كابرای (منافق) و گوتی ئەمە حوكمـی عومەرە. كەواتە: هەر كەسێك كە بەحوكمی خوا ڕازی نەبێ، حوكمەكەی شمشێری ئیمامی عومەرە. (القرطبي ٥/ ٢٦٤)

جۆرەكانی حوكم لە ئیسلامدا

ئیـسلام دەبـێ لەهەموو بوارێكەوە بكرێتە حاكم، چونكە بەرنامەو یاسای ژیانە بۆ ئینـسان.. بـە غەیـری ئـەوەش خوای پەروەردگار لە بەندەكان ڕازی نابێت، جا بۆ زیاتر ئاشنا بوون لە بواری حكمیەتی خواوە جۆرەكانی حوكم دەخەینە ڕوو:

١) حـوكم لەبـواری بـیروو بـاوەڕدا: هـەروەك خـوای گـەورە دەفەرمـووێ: ﴿ وَأَنِ اعْبُدُونِـــي هَـــذا صِرَاطٌ مُسْتَقِيم ﴾ يس ٦١. واتە: (ئایا پەیمانم لێ وەرنەگرتن) كەوا من بپەرستن و هەر ئەمە ڕێگای ڕاست؟

٢) حـوكم لەبـواری بەندایەتـی: هـەروەك پێغەمـبەر ﷺ دەفەرمـوێ: ﴿صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي ﴾ متفق عليه. واتە: نوێژ بكەن وەكو كە (من)تان دەبینی نوێژم دەكرد.

٣) حـوكم لـە مامەڵـەو كـڕین و فرۆشـتن: هەروەها خوای گەورە دەفەرمووێ: ﴿ وَيـــــْـــلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ الَّذينَ إِذَا اكْتَالوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ وإِذَا كَالُوهُمْ أَو وزَنــُوهُم يُخْـــسِرُونَ ﴾ المطففين ١-٣. واتـە: وای بـۆ تـەرازوو بـازان، ئەوانەی كەوا لە ماڵی ئینسان

شتێك پێوانه بکەن بۆخۆیان بە زیادەوە پێوانەی دەکەن، وە کاتێکیش لە ماڵی خۆیان پێوانە بکەن کەمیان دەدەنێ.

٤) حوکم لە حەدوو تۆڵە سەندن: ﴿ وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ و العَيْنَ بِالعَيْنِ، والأَنْفَ بالأَنْفِ، والأُذُنَ بِالأُذُنِ والسِّنَّ بِالسِّنِّ والجُرُوحَ قِصَاصٌ.. ﴾ المائدة ٤٥. **واتە: لەسەرمان نووسیون لە کتێبی خوا کەوا هەرکەسێ کەسێ بکوژێ دەکوژرێتەوە و ئەوەی چاوی کوێر کات کوێر دەکرێتەوە، لووت بەلووت و گوێ بە گوێ و ددان بە ددان و لە برینەکانیش تۆڵە دەسەنرێ وەکو خۆی.**

٥) حوکمی خوا لەبواری یاسا دانان: هەروەکو خوای گەورە دەفەرمووێ: ﴿ أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ شَرَعُوا لَهُمْ مِنَ الدِّينِ مَالَمْ يَأْذَنْ بِهِ اللّٰهُ ﴾ الشورى ٢١. **واتە: ئایا هاوبەشیان بۆ خوا داناوە کەوا یاساو بەرنامەی ژیانیان بۆ دادەنێن بە شێوەیەك کە خودا ئیزنی لەسەر نی یە و پیێ ی ناڕازی یە؟**

حوکمی خوا بۆ ئەو کاسانەی کە حوکم بە قورئان ناکەن

حوکمی خوا لەکەسێکەوە بۆ کەسێك دەگۆڕێت: بۆ نموونە:

١) فەرمان ڕەوای یەکەم لەووڵات: ئەو فەرماندەیە ئەگەر حوکم بەقورئان نەکاو پێشی ڕازی نەبێ و بشزانێ کەوا پێی گوناهبار دەبێ ئەوا کافرەو لە ئایین دەردەچێ.

٢) ئەوانەی کە یاسا دادەنێن: حوکمی ئەوانەش هەمان حوکمی فەرماندەکەیە ئەگەر چی هەموو دەقەکانی یاسا لەگەڵ شەریعەتی خوا یەك بگرنەوە بەس تەنها یەك یاسا نەبێ کە دژە لەگەڵ دەقێکی شەریعەت، ئەوجا هەر کافر دەبێت.

٣) نوێنەری گەل: ئەگەر هەریەکێك لەم نوێنەرانە کە (توقيع) بکات لەسەر یەك یاسا کە دژبێ لەکەڵ شەریعەتی خوا ئەوا کافر دەبێت، بۆنموونە:

ئەگەر (تەوقیع) بکات لەسەر ئەوە کە ئارەق خواردنەوە حەلاڵە کەبۆخۆی حەرامە، یان خڕبوونەوە لە مزگەوت بەنیەتی قورئان خوێندن بە حەرم بزانێ یان (توقیع) بکەن لەسەر ئەوە کە پیاوو ئافرەت لەبواری میراتەوە دەبێ وەك یەك بن، ئەوا پێی کافر دەبن و لە ئیسلام دەردەچن.

٤) مسوڵمانان بە گشتی: گەلی مسوڵمان پێویستە هەموو ئەو جۆرە یاسایانەی کە بە پێچەوانەی ئیسلام و یاسای ئیسلام دەردەچن ڕەتی بکەنەوە ئەگەر بە دڵیش بێ، هەرکەسێك حوکم بەم جۆرە یاسا دەستکردانە بکات وەکو ئەوە وایە کەلە نوێژێکی بەیانیا لە دوای مەلایەك نوێژ دەکات. کەچی(مەلا)یەکە لەجیاتی دوو ڕکات سێ ڕکات نویژیان بۆ بکات.

مامۆستا (المودودي) دەڵێ: (ئەگەر هەرچی هەقمان هەیە بەزایە بچێت هێشتا چاکترە لەوەی کە بچینە لای ئەم جۆرە حاکمانەو حوکمیان پێ بکەین)...

هەرکەسێکی لەڕیزی تاغوتەکان بوەستێ و بۆ تەختی حوکمڕانێتیان هەڵببژێرێو بشزانێ کە ئەم تاغوتە حوکم بە قوڕئان ناکات و یاسای دەست کردی مرۆڤ پیادە دەکات، جا ئەگەر لەبەر بەرژەوەندی دونیا یان لەبەر بەرژەوەندی تاکە کەسی‌یەوە بێ، ئەوا لە ئیسلام دەردەچن و بە چاوی مسوڵمان سەیر ناکرێن...بەلام ئەگەر ئەم جەماوەرە مسوڵمانە بەنەفامی ئەم تاغوتانەیان هەڵبژاردبێ، ئەوا هیوا وایە کەبە بەر عوزر بکەون، بەلام زانایان دەڵێن: ئەو جۆرە کەسانە هیچ عوزرێکیان لێ وەرناگیرێ، لەکاتێکدا کە بۆخۆیان دەنگ بدەن بەم جۆرە تاغوتانە...

٥) قازی‌یەکان: قازی ئەگەر یاسایەکی ناشەرعی جێبەجێ بکات، بەلام لەدڵەوە حەزی لەوە نەبێت کە ئەو یاسایە جێ بەجێ بکات، بەڵکو پێی خۆش بێت کە

یاسای ئیسلامی جێ بەجێ بکات نەك یاسای غەیرە ئیسلامی، ئەوا ئەم قازیە لەئیسلام دەرناچێو ئەودەمە دەکەوێتە بەر حوکمی(فسق) واتە (فاسق) دەبێ بەڵام کارەکەیو مووچەکەی لێ حەڕامەو نابێ بیکات...

٦) پارێزەران: حوکمیان هەمان حوکمی قازی یەکانە: بەڵام ئەگەر چەند مەرجێکیان تێدا هاتنە دی ئەوا زانایان دەڵێن: کارەکەیان دروستە. مەرجەکانیش بریتین لە:

- ئەو کێشانەی کەئەو پێی هەڵدەستێ نابێ لەگەڵ شەریعەتی خوا تێك بگیرێن.
- نابێ بەرگری لەزۆردار بکات.
- نابێ لەکێشەیەك (داوا) بەرز بکاتەوە وگومانی ئەوەش ببات کەخاوەن کێشەکە زۆر لێ کراوە.

فەرمانڕەوا جۆراوجۆرەکان (اصناف الحکام) و حوکمیان لە ئیسلامدا

فەرمانڕەوایان دابەش دەکرێن بۆ چوار بەش:

یەکەم: فەرمانڕەوای مسوڵمانی دادپەروەر: فەرمانڕەوای مسوڵمان ئەو کەسەیە کەئایین و بەرنامەی خوا پەیڕەو دەکات و شەریعەتی خوا جێ بەجێ دەکات و بە دادگەری کارەکان ڕادەپەڕێنێت، ئەمانە ئەو کەسانەن کە پێغەمبەری خوا (ﷺ) دەربارەیان دەفەرمووێ: ﴿ إِنَّ الْمُقْسِطِينَ عَلَى مَنَابِرٍ مِنْ نُورٍ ﴾ رواه مسلم. **واتە:** دادپەروەران (لەبەهەشت) لەسەر مینبەرێکی ڕۆشن و پڕشنگدار دان.

ئـەم جـۆرە فەرمانڕەوایانە گوێ ڕایەڵ بوونیان بۆ پێویستە، هەروەك خوای گەورە دەفەرمـووێ: ﴿ أَطِـــيعُوا اللهَ وأَطِيعُوا الرَّسُولَ وأُولِي الأَمْرِ مِنْكُمْ ﴾ النساء ٥٩. واتە: گوێ ڕایەڵی خواو گوێ ڕایەڵی پێغەمبەرو ئەو فەرمانڕەوایانە بکەن کە لەخۆتانن.

هـەروەها پێغەمـبەری خوا ﷺ دەفەرمووێ: (مَنْ اَطَاعَنِي فَقَدْ اَطَاعَ اللهَ، ومَنْ يَعْصِنِي فَقَـــدْ عَـــصَىَ اللهَ، ومَنْ يُطِعِ اَمِيرِي فَقَدْ اَطَاعَنِي، ومَنْ يَعْصِ اَمِيرِي فَقَدْ عَصَانِي) متفق عليه. واتـە: هەرکەسێك گـوێ ڕایەڵـی مـن بکـات، ئـەوا گـوێ ڕایەڵـی خوای کردووە، هەرکەسێك لـەمن یاخـی بـێ، ئـەوا لەخـوا یاخی بووە، وەهەرکەسێك گوێ ڕایەڵی فەرمانـڕەوای مـن بکـات، ئـەوا گـوێ ڕایەڵـی مـنی کـردووە، هەرکەسـێکیش لەفەرمانڕەوای من یاخی بێ ئەوا لەمن یاخی بووە.

یـان دەفەرمـووێ: (مَـــنْ خَرَجَ مِنَ الطَّاعَةِ وفَارَقَ الجَمَاعَةَ، فَمَاتَ مَيْتَةً جَاهِلِيَّةً) رواه مسلم. واتە: هەرکەسێك لە گوێ ڕایەڵی(کاربەدەستی مسوڵمان) دەربچێو لەکۆمەڵەی (مسوڵمانان) دابڕێ، (کاتێ کە) مرد، ئەوا بەمردنێکی نەفامی مردووە.

دووەم: فەرمانڕەوای زۆردارو فاسق: ئەمانە ئەو کەسانەن کە گوناهبارو تاوانبارن، هەربـۆیە ئـەم ناوەیـان لـێ نراوە، گوناهەکانیشیان بۆ نموونە بریتیـیە لە: (ئارەق خـواردنەوە، داوێـن پیـسی و لـێ دانـی جەلـدە بـە ناهـەق، یـان حـوکم نەکـردن بەبەرنامـەی خـوا لەبـەر بەرژەوەنـدی تایبەتـی خـۆی نەك لەبەر ڕق لێ بوونەوەی) فەرموودەو گوتەش زۆرن لەم بابەتەوە، بۆنموونە:

پێغەمبەر ﷺ دەفەرمووێ:

١) (إِنَّكُـــمْ سَتَرَوْنَ بَعْدِي أَثَرَةً وأُمُوراً تُنْكِرُونَها، قَالُوا: فَمَا تَأْمُرُنَا يَارَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: أَدُّوا إِلَـــيْهِمْ حَقَّهُمْ واسْأَلُوا اللهَ حَقَّكُمْ) متفق عليه. واتـە: ئـێوە لەدوای من چەند کارێکی خۆپەرستیو نـا شیاو دەبیـنن و ڕقـتان لێیەتـی، ئەوانیش فەرموویان: فەرمانی

چیمان پێ دەکەیت لەم کاتە دا ئەی پێغەمبەری خوا؟ ئەویش فەرمووی ئێوە حەقی ئەوان بدەن و واتە: گوێ ڕایەڵیتان بۆیان هەبێ حەقی خۆشتان لە خوا داوا بکەن.

٢) (مَنْ كَرِهَ مِنْ اَمِيرِهِ شَيْئَاً فَلْيَصْبِرْ فَأنَّ مَنْ خَرَجَ مِنْ السُّلْطَانِ شِبْراً مَاتَ مَيْتَةً جَاهِلِيَّةً) متفق عليه. واتە: هەرکەسێك شتێکی لە فەرمانڕەواکەی پێ ناخۆش بوو بادان بەخۆی دابگرێ، چونکە هەرکەسێك بستێك لە فەرمانی کار بەدەستەکەی خۆی دەرچێ، ئەوا مردووە بە مردنێکی نەفامی.

٣) (عَلَى الْمَرءِ الْمُسْلِمِ السَّمْعُ والطَّاعَةُ فِيمَا اَحَبَّ وكَرِهَ إلاَّ اَنْ يُؤْمَرَ بِمَعْصِيةٍ فَلاَ سَمْعَ ولاَ طَاعَةَ) متفق عليه. واتە: لەسەر مسوڵمان پێویستە کە گوێ ڕایەڵی یەکی چاکی (بۆ پێشەواکەی خۆی) هەبێ لەشتێك کە پێی خۆش بێ یان نا، تەنها ئەوە نەبێ کەفەرمانێکی نابەجێ و گوناهی پێ سپێررا، ئەوانابێ گوێ ڕایەڵیت بۆی هەبێ.

هەروەها زانایان دەڵێن:

أ)(إبن كثير) (بەڕەحمەت بێ) دەڵێ: (ئەگەر پێشەوا فاسق بوو لانادرێ لە کاربەدەستی) چونکە پێغەمبەر ﷺ دەفەرمووێ: (إِلاَّ اَنْ تَرَوْا كُفْراً بَوَاحاً عِنْدَكُمْ مِنَ اللهِ فِيهِ بُرْهَانٌ) تفسير القران العظيم (١/ ٧٢). واتە: تەنها ئەو کاتە نەبێ کە کوفرێکی ئاشکرای تیا بینرا، کە لەلای خوا بەڵگەی لەسەر هەبوو.

ب) (القرطبي) (بەڕەحمەت بێ) دەڵێ: (..والفاسق لايجوز حكمه) واتە: فاسق نابێ بکرێتە کار بەدەست.

ج) الدكتور محمود حلمي (بەرەحمەت بێ) دەڵێ: (ان الامام ينعزل بالفسق والجور).واتە: کاربەدەست لا دەچێت بە(فسق)و بە زوڵم.

د) ئیمامی (نووي)ش (بەڕەحمەت بێ) هەمان ڕای (ابن كثير)ی هەیە.

پوختەی قسان: لەڕای زانیان ئەم خالآنەی خوارەوە هەڵدەهێنجرێ:

١) بەهیچ جۆرێك پیاوی فاسق نابێ بكرێتە كاربەدەست (ئەگەر یەكێكی دادپەروەرو چاك لە ئارادا هەبوو).

٢) ئەگەر فەرمانڕەوایەكە، یەكەم جار خواناس و داد پەروەر بوو، بەلاّم پاشان دەستی كرد بەزوڵم و بێ دینی، ئەوا:

- هێندێك لەزانایان دەڵێن: دەرناكرێو لەسەر كارەكەی خۆی بەردەوام دەبێ.
- هێندێكیش لە زانایان دەڵێن: فەرمانەكەی لێ هەڵدەوشێتەوە نەك لا بدرێ.

٣) بۆ بەر هەڵستی كردنی، زانایان سێ ڕایان هەیە:

(أ) هێندێك دەڵێن: نابێ بەرهەڵستی بكرێ، نەبادا بە بەرهەڵستی كردنی فیتنەو ئاشوب ڕووبدات، ئەمەشیان ڕای جەماوەری مسوڵمانانە، بەڵكو (ابو بكر بن مجاهد) دەڵێ: كۆڕا (اجماع) ی زانایانی لەسەرە.

(ب) هێندێك دەڵێن: دەبێ بەرهەڵستی بكرێ، تاوەكو لە فەرمانڕەوایی لادەدرێ.

(ج) هێندێك دەڵێن: سەرنجی دەدەینێ بەیەك لە دووشتان، كە ئەویش بریتین لە: (ئایا بەرهەڵستی نەكردنی زیانی زیاترە، یان بەرهەڵستی كردنی؟) ئەگەر بەبەرهەڵستی كردنی فیتنەو ئاشوبەكە گەورەتربوو ئەوا نابێ بەرهەڵستی بكرێ، ئەنا ئەگەر وانەبوو، ئەوا دەبێ بەرهەڵستی بكرێت.

٤) ئەگەر ئەو كەسەی لەدژی فەرمانڕەواكە وەستا، كە بۆخۆی لە فەرمانڕەواكە چاكتر بوو، ئەوا بۆخۆی لەم حاڵەتەدا بە (باغي) دانانرێت.

٥) زانایان گشتی‌یان لەسەر ئەوەن، كەوا فەرمانڕەوای مسوڵمان وەكو هەموو خەڵك ئەگەر گوناهی كرد بەپێ ی شەرع تۆڵەی لێ دەسەنرێ، وە ئەگەر حەددی

کەوتــە ســەر، دەبــێ حەددی لێ دەربکرێ، بەڵام ئیمام (ابوحنیفة) بەڕەحمەت بێ ڕای لەگەڵ ئەمە دانیيە.

سێيەم: فەرمانڕەوای داهێنەر (الحاكم المبتدع):

(بـيدعه) واتـە: هێنانە كايەی شتێك كە نە خوا و نە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانيان پـێ نەكرد بێت، جا ئـەم شتە چ گوتەيـی بـێ چ ڕەفـتاری، يـان هێنانە كايـەی ياسـايەكی نـوێ كە لە ئيسلامدا زياد كرابێ، وەكو ئەم قسە زيادەی كە (مأمون و معتـــصم و واثـــق) خەليفەكانـی عەبباسـی دەيـان كـرد دەربـارەی قـورئان كـە دەيانگوت: (مخلوق)ە.

زانايان قسەيان زۆرە لەم بابەتەوە، بۆنموونە:

١ـ (ابن الحجر العسقلاني) بەڕەحمـەت بێ دەڵێ: (وَقَدْ اَجْمَعُوا عَلَى اَنَّهُ أَيْ الْخَلِيفَةُ اِذَا دَعَـــا اِلى كُفْرٍ اَوْ بِدْعَةٍ انَّهُ يُقَامُ عَلَيْهِ)، واتـە: كـۆڕای زانايان لەسەر ئەوەيە كەوا خەلـيفەی مـسوڵمانان ئەگـەر بانگەوازی بۆ كوفر يان بيدعە كرد ئەوا دەبێ لەدژی بوەستن.

٢ـ (ئيمامـی نـووی) بەرەحمەت بێ، دەڵێ: ئەگەر پێشەوای مسوڵمانان كوفرێكی كـرد يـان شـەريعەتی خـوای گـۆڕی يـان بيدعەيەكـی نايـەوە ئـەوا كارەكـەی لـێ دەسـەنرێتەوە وگوێ ڕايەڵی ناكرێ، پێويست دەبێ لەسەر مسوڵمانان كەوا لەدژی بووەسـتن و پێـشەوايەكی دادپەروەريش (ئەگەر هەبوو) لەجێگای دابنێن، (ئەگەر توانرا).

پوختەی قسان: دەربارەی كاربەدەستی داهێنەر ئەوەيە:

أ) جـەماوەری مـسوڵمانان گشتیيان لەسـەر ئـەوەن كـەوا پێـشەوايەتی نادرێتە دەسـتی داهێـنەران، وە ئەگەر ئەم فەرمانڕەوايە يەكەم جار داد پەروەرو خواناس

بـوو، بـەڵام دوایـی بـیدعەی نایـەوە ئـەوا دەبـێ، لەسەرکارەکەی لابدرێو بەپێی توانا لە دژی بووەستیت.

ب) بـەڵام ئیمام (احمد) بەڕەحمەت بێ ڕای نیە لەسەر ئەوەی کەوا گوێ ڕایەڵی بۆ نەکەیت و لە فەرمانی دەربچیت.

ج) بەڵام زۆر لەزانایانی (بصرة) دەڵێن: بیدعە ڕێگە لەوە ناگرێ کە کەسێك بکرێتە سەرۆك و بەردەوام بێت تیایدا.

د) بـەڵام ئەگـەر بیدعەیەکـی بەسـەرداهات کەبـووە هـۆی ئـەوەی کـە کوفرێکـی ئاشـکرای لـێ بپـشکوێتەوە ئـەوا حوکمـی کـار بەدەسـتەکە لـەو دەمـەدا حوکمـی کافرەکانە.

چوارەم: فەرمانڕەوای بێ بڕوا (الحاكم الكافر):

واتە: ئەم فەرمانڕەوایەی کە کافرو بێ بڕوایە:

ئیمامـی (النووي) دەڵـێ: (قَالَ القَاضِي عِيَاض: اَجْمَعَ العُلَمَاءُ عَلَى أَنَّ الأِمَامَةَ لاَتَنْعَقِدُ لِكَافِرٍ، وعَلى أَنَّهُ لَوْطَرَأَ عَلَيْهِ الْكُفْرُ انْعَزَلَ..). واتە: قازی (عیاض) دەڵێ: زانایان یەك دەنگن لەسـەر ئـەوە کـە پـیاوی بـێ بـڕوا ناکرێتە کاربەدەست و پێشەوا، ئەگەر یەکەم جار چاك بوو بەڵام لەدوایی کافر بوو، ئەوا لەسەر کارەکە لادەدرێت.

هـەروەها (الـــشوكاني) بەڕەحمـەت بـێ، دەڵـێ: (بەگـوێ کردنـی کاربەدەسـتانی ئیـسلامی پێویـستەو نابـێ لـە فەرمانـی دەربـچیت، تـەنها ئەگـەر ئـەم پێـشەوایە لەفەرمانـی خـواو پێغەمـبەر (ﷺ) دەرچـوو، ئەو دەمە دەبێ لەدژی ڕابووەستیت و نەیکەیت بە کاربەدەست و پێشەوای خۆت.

پوختەی قسان: دەربارەی کاربەدەستی بێ بڕواو کافر ئەوەیە:

(جـەماوەری مـسوڵمانان لەسـەر ئـەوەن کـە کار نادرێتە دەست بیّ بڕوایان، وە ئەگـەر پێشەوای مسوڵمانان یەکەم جار بڕوادار بوو، بەڵاّم دوایی کافر بۆوە، ئەوا لەسـەر مـسوڵمانان پێویـستە گـویّ ڕایەڵـی بـۆ نەکـەن و شەڕی لەگەڵدا بکەن تا لادەچێت، ئینجا لە جیّ ی ئەو پیاوێکی مسوڵمان و دادگەر جێگیر بکەن و بیکەن بە کار بەدەست و پێشەوای خۆیان).

سەرچاوە:

١. أصناف الحكام وأحكامهم — د. عمر عبدالرحمن

٢. مفهوم الحاكمية في فكر الشهيد عزام — ابو عبادة الأنصاري

٣. معالم في الطريق — سيد قطب